

Ústavní soudnictví v Turecku

Úvod

V této práci jsem se rozhodla věnovat zejména konkrétní problematice, se kterou se turecký Ústavní soud (Anayasa Mahkemesi) ve své praxi potýká. O obecných záležitostech týkajících se struktury soudu zde pojednám spíše stručně, neboť konkrétní případy považuji ohledně daného tématu za zajímavější.

Šest pilířů („šípů“) kemalismu

V souvislosti s ústavním soudnictvím v Turecku je nutno zmínit takzvaných šest pilířů kemalismu, o kterých ve svém článku téměř v úvodu pojednává E. Örüçü. Těmito pilíři jsou nacionalismus, republikánské zřízení, stabilita státu, populismus, modernizace nebo můžeme rovněž říct westernizace – tedy přibližování se západnímu modernímu světu a tzv. laicismus. Tento pro mě donedávna neznámý pojem lze podle všeho chápat ve smyslu nám jistě známějšího pojmu sekularismu. Pro lepší pochopení problému považuji za vhodné zmínit se v historických souvislostech o pojmu kemalismu. Tento název je odvozen od Mustafy Kemala, který byl zakladatelem turecké republiky a její první prezident. Příznačná pro něj byla právě snaha učinit z Turecka sekulární nebo můžeme říci laický stát, přičemž si dokonce dovolil provádět k počáteční nevoli muslimů poměrně radikální reformy. Podařilo se mu docílit postupné ztráty vlivů muslimských duchovních na politický a společenský vývoj v zemi. Právě laicismus, zdá se, chápán jako nejdůležitější z těchto prvků v současném Turecku a právě kolem tohoto pilíře dochází ke vzniku nejzávažnějších sporů, které je Ústavní soud nucen řešit. Ochrana těchto pilířů prostřednictvím ústavního soudnictví, je považována za podstatnější než ochrana individuálních práv jednotlivců.

Ústava z roku 1962 a Ústava z roku 1982

Za zajímavý považuji v článku popsaný rozdíl mezi pojetím ochrany ústavnosti ve světle Ústavy z roku 1962 a té z roku 1982. Ústavní soud byl zaveden do politického systému právě Ústavou z roku 1962. Tato Ústava, jak se můžeme dočíst, prakticky obsahovala téměř všechna lidská práva a svobody, jež jsou zahrnuty v Evropské chartě lidských práv. Jako rámec pro přezkum zde byla brána na zřetel nikoli pouze Ústava, ale rovněž se odkazovalo na mezinárodní úmluvy a obecné principy. V Ústavě z roku 1962 byl zakotven tzv. koncept „core of rights“, což znamená, že zde šlo ze strany soudu zejména o ochranu samotného jádra, tedy podstaty individuálních lidských práv. Avšak toto pojetí se změnilo v důsledku společenských změn v Ústavě z roku 1982. V pojetí Ústavy z roku 1982 byl Ústavní soud v důsledku společenských změn chápán jakožto ochránce hodnot a postojů establishmentu. A v důsledku toho tedy jako ochránce doktríny kemalismu. Zpravidla dle autora docházelo k tomu, že soud fakticky naplňoval požadavky vládnoucí elity. Otázka lidských práv je pojmána a posuzována restriktivně a v rámci již zmíněných pilířů kemalismu, jehož prvky jsou zakotveny přímo v nezměnitelných částech Ústavy. Z toho lze usuzovat, že výklad

lidských práv musí být prováděn v rámci těchto nezměnitelných ustanovení. Veřejný zájem je chápán jako nejdůležitější kritérium a rozhodnutí jsou založena téměř výhradně na interpretaci Ústavy. Jedná tedy zpravidla strategicky a promýšlí společenské důsledky daných rozhodnutí. To blíže přiblížím na jednotlivých otázkách, jež byly rozhodovány Ústavním soudem. Mezinárodní pakty jsou na základě znění ústavy postaveny na roveň zákonům a soud na ně zpravidla ve svých rozhodnutích odkazuje velmi zřídka. Pokud tak činí, tak toto dělá zásadně podpůrně nebo jako poukázání na to, že Ústava je s těmito paralelní, samotné rozhodnutí je podpořeno článkem Ústavy. Toto vychází z pojetí, že suverenita patří tureckému státu a na této suverenitě si zakládá – národní suverenita náleží výhradně národu. Je zde tedy zakotven silně národní základ pro rozhodování. Toto mi osobně přijde zajímavé z toho pohledu, že ačkoli se Turecko snaží přiblížit západním zemím a usiluje o přijetí do Evropské Unie, odmítá tento „cizí prvek“ ve svém rozhodování o určitých otázkách akceptovat.

Struktura a pravomoci Ústavního soudu

Ještě předtím však krátce pojednám o struktuře Ústavního soudu a jeho pravomocích. Současný soud má 11 regulérních členů a navíc ještě čtyři náhradníky a jsou jmenováni prezidentem republiky. Každý vyšší soud navrhne tři členy na každé volné místo, přičemž z každého soudu se vybírá určitý počet členů. Nezávisle na tomto může prezident zcela volně jmenovat tři soudce a jednoho náhradníka z řad advokátů. Legislativa je tedy zcela vyloučena z rozhodování o této otázce, čímž je zajištěna nezávislost na této moci. Tedy z tohoto lze usuzovat, že soud je složen z odborníků, kteří již za sebou mají určitou předchozí právní praxi, většina z nich dokonce v justici. Toto by tedy mělo zaručovat jejich určitou nezávislost na politické moci, což vzhledem ke skutečnosti, jak často Ústavní soud přistupuje k rozpouštění politických stran a ke skutečnosti, že byla dokonce zvažována možnost rozpouštění nejsilnější strany, zdá se funguje. Ústavní soud je zmocněn k přezkumu zákonů jednak z hlediska obsahu a také formy – tedy toho, zda byla dodržena při hlasování potřebná většina. U ústavních dodatků však může zkoumat pouze formu. Je nutno dosáhnout absolutní většiny, aby mohl být zákon prohlášen za neústavní. U ústavních dodatků jsou to tři pětiny. Avšak podstatné zde je, že za neústavní nemohou být prohlášena ustanovení reformního zákona, jež má zajišťovat sekularitu státu a dostat Turecko na úroveň moderní západní civilizace. Toto je možno chápat jako určité nezměnitelné jádro Ústavy, o kterém se později ještě zmíním v souvislosti s konkrétními problémy přezkumu ústavnosti. Za zajímavé dále považuji, že nelze přezkoumávat porušení procedury, na základě kterých má parlament přijímat zákony. Pochopitelně by se neměl soud chovat jako pozitivní zákonodárce a navrhnout případná nová znění zákona po jeho zrušení.

Nejvýznamnější okruhy problémů řešených Ústavním soudem

Nyní bych se zaměřila na jednotlivé konkrétní otázky, se kterými se Ústavní soud byl nucen vyrovnat. V článku jsou tyto rozděleny do tří skupin, jež zahrnují nejpodstatnější, nejvíce kontroverzní a nejdiskutovanější oblasti. Právě na těchto rozhodnutích je znatelné, jak se soud podřizuje společenské situaci a doktríně kemalismu zatímco individuální práva jsou vykládána restriktivně. Z pilířů kemalismu, kterým je poskytována ochrana, jsou nejvýznamnější právě laicismus a dále pak jednotný národní stát. Toto je nejzřetelněji vidět na

postoji, který soud zaujal ve vztahu k etnickým Kurdům islámským politickým stranám a islámu vůbec. Jedná se o vůbec nejpodstatnější problémy a nejdiskutovanější rozhodnutí tureckého ústavního soudu, která si zaslouží více pozornosti a proto se o nich ještě podrobněji zmíním.

Prvním z okruhů problémů, který bych ráda přiblížila, je otázka rozpouštění politických stran, ke kterému je soud zmocněn a kteréhožto práva hojně využívá. Za dobu své existence zakázal činnost více než dvaceti politickým stranám. Z velké části se jedná o strany levicově orientované, obhajující právo na sebeurčení kurdské menšiny a zvláště také islamistické strany. V článku se hovoří o zákazu strany *Refah Partisi*. Zde se musel soud vyrovnat s otázkou laicismu v souvislosti s demokratickým zřízením. Hlavní otázkou zde byla svoboda projevu a na druhé straně ochranu sekularismu, přičemž tomuto dal soud přednost a problém označil za národní otázku. Nicméně bych ráda poukázala na pozdější v článku nezmíněné případy. Ačkoli je Turecko dlouhodobě Bruselem kritizováno kvůli postoji ke kurdské menšině, tyto problémy se nedaří zcela efektivně vyřešit. Toto jistě souvisí s dalším zmíněným pilířem kemalismu a sice s nacionalismem principem národního státu. Na jednu stranu byla povolena výuka kurdštiny na univerzitě, což je významný krok vzhledem k tomu, že předtím bývalo kupříkladu trestné jenom v tomto jazyce promluvit na půdě parlamentu. Došlo však k zákazu další kurdské strany a to Strany pro demokratickou společnost, která byla zakázána v roce 2009 a to sice proto, že údajně spolupracovala s radikální Stranou kurdských pracujících, jež je považována za stranu teroristickou.¹ Toto vyvolalo v zemi nepokoje a rovněž kritiku ze strany Evropské Unie, neboť takové opatření omezuje práva kurdské menšiny na to, zvolit si své oficiální politické zastoupení.² Osobně bych toto opět hodnotila jako kontrast ke skutečnosti, že se Turecko snaží o přijetí do Evropské Unie. Celkově tyto postoje na mě působí tak, že ačkoli se snaží Turecko přiblížit západním civilizacím, jakoby zapomínalo, že ochrana menšin a jejich tolerance rovněž patří k atributům moderního západního světa. Ani Ústavní soud, neboť zde působí jako ochránce zavedeného systému, není schopen toto prosadit. Rok před tím rozhodoval soud rovněž o zrušení současné vládní strany a to sice Strany spravedlnosti a rozvoje, avšak tato strana nakonec zakázána nebyla, byly jí pouze uděleny finanční sankce. Jednalo se zde o stranu a jde o stranu s islamistickými kořeny, jež má velkou podporu obyvatelstva. V roce 2008 měla v tureckém parlamentu přes 300 poslanců z celkových 550. Premiér Erdogan, který byl spoluzakladatelem zmíněné strany, potom patří k nejoblíbenějším politikům v zemi. Je zde tedy znát, že na rozdíl od zrušení strany hájící práva kurdské menšiny, by v tomto případě mohlo dojít k podstatně větší společenské vzpouře. Toto je příkladem toho, jak turecký Ústavní soud bere na zřetel případné společenské důsledky. Důvodem pro zákaz zde mělo být to, že vláda svými nařízenými ohrožuje sekulární charakter státu.³ Premiér Erdogan po tomto prohlásil, že strana nikdy nebyla centrem protisekulárních aktivit a bude pokračovat v ochraně

¹ <http://m.ihned.cz/c1-39519230-kurdove-v-turecku-se-opet-bouri>

² http://www.lidovky.cz/zakaz-prokurdskje-strany-vyvolava-v-turecku-nepokoje-pde-/zpravy-svet.aspx?c=A091214_124103_ln_zahranici_jv

³ <https://www.euroskop.cz/38/1619/clanek/zakaz-erdoganovy-strany-neprosel/>

základních principů republiky.⁴ Toto nařčení souvisí například s tím, že se straně podařilo dočasně zmírnit zákaz nošení islámských šátků, o kterém ještě pojednám.

Dalším okruhem je otázka práva na svobodu vyznání v souvislosti s laictvím a otázka vzdělávání. Bylo napadeno výše zmíněnou stranou to, že bylo bráněno náboženskému vyučování ve školách. Avšak soud neshledal porušení Ústavy, neboť nebylo rodičům bráněno, aby v tomto duchu děti sami vychovávali. S tímto problémem se soud vypořádal, můžeme říci téměř elegantně. Za zajímavější a ožehavější otázku lze považovat nošení bůrek na vysokých školách. Zde je dle mého názoru ochrana kemalismu a sekulárního charakteru státu vidět vůbec nejzřetelněji. Zajímavým paradoxem je, že 99 % obyvatelstva jsou vyznáním Muslimové.⁵ Z toho lze usuzovat, že je zde islám chápán a prosazován v nezvykle umírněné podobě. Ačkoli se objevili protesty proti zakazu, nedošlo k žádným závažným zásahům ze strany muslimů. První rozhodnutí zmíněné v článku bylo v této věci vydáno v roce 1989. Soud rozhodl, že zákon toto zakazující je v souladu s Ústavou – o zrušení zákona? Soud zde konstatoval, že nošení náboženských symbolů na půdě univerzity, kde by mělo docházet ke vzájemnému sblížení a spolupráci mezi studenty, může vést ke konfliktům. Toto potvrdil rovněž v pozdějším rozhodnutí a konstatoval, že náboženské symboly jsou na vědecké půdě zcela nepřijatelné, neboť laictví je podstatnou náležitostí tureckého státního zřízení. Právě opatřením výše zmíněné proislámské strany bylo dosaženo krátkodobě toho, že nošení šátků na půdách univerzit bylo povoleno. Tyto změny v Ústavě, jež byly provedeny v únoru roku 2008, však Ústavní soud vzápětí zrušil s tím, že toto podkopává sekulární charakter Turecka.⁶ Premiér Erdogan namítal, že takové rozhodnutí je proti vůli národa, což nejspíš je vzhledem k faktu, kolik Turků patří k vyznavačům islámu.⁷ Zde je tedy jasně vidět, že ochrana prvků kemalismu zavedených Ústavou je na prvním místě při zvažování ústavnosti a až poté přichází na řadu společenské pozadí. Zajímavé je, že nyní již Ústavní soud nerozhoduje tak, aby především podporoval zájmy establishmentu, avšak zůstává věrný doktríně kemalismu.

Dalším faktem, který mě v článku zaujal, je problém rovnosti pohlaví. Tato je sice v Ústavě zakotvena, avšak je pojmána pro nás možná neobvyklým způsobem. Je zde poměrně zřetelně znát, že zde přetrvávají určité tradiční pohledy na postavení mužů a žen ve společnosti a ústavnímu soudu se nechce do tohoto pojetí zásadně zasahovat. Žena je zde očividně stále chápána jako slabší a můžeme snad říct také méně znalá strana. Jeden z příkladů lze vidět na tom, že dle občanského práva, žena může ručit za manželovy dluhy, pouze pokud k tomuto dá svolení soud, avšak naopak tato podmínka neplatí. Může se zdát, že toto chrání ženy před zadlužením, nicméně z tohoto je znát, že jsou ženy stále považovány za méně vzdělané bytosti neschopné samostatného hodnocení situace. Ústavní soud zde tedy zaujal velmi konzervativní postoj a interpretoval Ústavu velmi konzervativním způsobem. Referenčním rámcem zde byla, nijak překvapivě opět pouze turecká Ústava, přestože se zde objevovaly disentanční stanoviska navrhuující, aby se problematika diskriminace z důvodu pohlaví by měla být posuzována nejen z hlediska Ústavy, nýbrž také ve světle Úmluvy všech forem

⁴ <http://www.euractiv.cz/budoucnost-eu0/clanek/turecky-ustavni-soud-nezakazal-vladni-stranu-akp>

⁵ http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/turecko/index.html

⁶ <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/evropa/clanek.phtml?id=607331>

⁷ <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/18205-erdogan-zakaz-noseni-satku-je-proti-vuli-naroda/>

diskriminace žen. Nicméně v této oblasti můžeme vidět posun v oblasti trestního práva, které postihuje cizoložství. Původně totiž bylo zakotveno, že pro to, aby mohla být žena obviněna z nevěry, stačilo, aby byl prokázán pohlavní styk, zatímco u muže byly požadovány další podmínky. Toto ustanovení soud zrušil jako diskriminační a nedůvodné. Tedy lze říci, že můžeme spatřovat určitý posun, avšak v této oblasti Turecko za západními zeměmi poněkud zaostává.

Shrnutí problematiky

Lze tedy říci, že současnosti platí, že systém přezkumu ústavnosti v Turecku zůstává silně v mezích národní úpravy a relativně izolovaný od vzorů rozhodovací praxe zahraničních soudů a mezinárodních úmluv. Nejpodstatnějším kritériem pro finální rozhodnutí zůstává v první řadě ochrana kemalismu, dále společenské pozadí a očekávání případných důsledků, jež by mohlo rozhodnutí vyvolat a soud zde tak zůstává zejména ochráncem současného systému více než ochránce individuálních práv jednotlivců.